

Ternováczt Bálint

Bosznia-Hercegovina levéltárai és a kutatási lehetőségek

Bevezető

Bosznia a XIII. század óta áll kapcsolatban Magyarországgal. A területet a középkorban hol szorosabb, hol lazább kapcsolatok fűzték a Magyar Királysághoz: az 1230-as évektől magyar domonkosok tettek kísérletet latin egyházi térítésre a tartományban, majd a kalocsai érsek megszerezte a boszniai püspökséget alárendelt egyházmegyéjének, az oszmán előretörést követően Mátyás király pedig pajzsként használta Bosznia területét déli határainak védelmében. A mohácsi csata után Szulejmán Szarajevó területén pihent meg, és ide tért vissza a mohácsi síkról Gázi Husrev bég, hogy felvirágoztassa az újonnan alapított oszmán várost. A hódoltság területein maradt magyarok között 1526 után boszniai ferencesek tartották a katolikus lelketet. Bosznia-Hercegovina 1878 folyamán osztrák-magyar közös kezelésbe került, élén 1882-től 1903-ban bekövetkezett haláláig kormányzóként Kállay Béni közös pénzügyminiszter állt. Az 1914-ben Szarajevóban történt merénylet vezetett az első világháború kitöréséhez. A második világháborúban Boszniában zajlottak azok a partizán hadműveletek, amelyeket filmekben is megörökítettek. Magyarországon is vetítették Az ötödik támadás-t (*Sutjeska*), amelyben Richard Burton játszotta Titot, valamint a *Neretvai csatát*, amelyben pedig Franco Nero olasz fasiszta tisztet, Orson Welles pedig csetnik politikust (a film plakátját Pablo Picasso tervezte) alakította. Az 1992–1995 közötti véres polgárháborúban megsemmisült világörökségi épületek – mint a szarajevói Városháza, vagy a mostari Öreg híd – helyreállításában Magyarország is tevékenyen részt vett.

Bosznia-Hercegovina levéltárai számos olyan forrást őriznek, amelyek jól használhatóak a boszniai-magyar kapcsolatok kutatásához, ezen források és az azokat őrző levéltárak Magyarországon kevésbé ismertek. Ezen összefoglalóban először is kísérletet teszek Bosznia-Hercegovina történetének rövid ismertetésére: ahogy az látszani fog, az 1992–95-ig valamilyen nagyhatalomnak szakadatlanul alávetett ország levéltári anyagának bemutatásához elengedhetetlen legalább nagy vonalakban ismerni az igazgatási, etnikai, vallási viszonyokat. Ezt követően sorra veszem a legfontosabb levéltárakat.

Történeti áttekintés: a kezdetektől a daytoni békéig¹

A mai Bosznia-Hercegovina területe a középkorban korántsem alkotott egy egységet. A XIII. században északnyugati részei (a mai Bosanska Dubica és Bihać környéke) a Magyar Királyság részét képező Szlavóniához tartoztak, a mai ország Száva felé eső és középső részei magyar függésben álltak, mint Ozorai, Sói és Boszniai bánságok. A mai állam déli (Hum vagy Zahumlje) és keleti, Drina-menti részeire az aktuális erőviszonyoknak megfelelően Bizánc, majd a szerb államcskák terjesztették ki hatalmukat.

Bár a kereszténység már a IV–V. században megjelent a területen, a latin egyházi szervezet a középkor végéig nem tudott itt megszilárdulni. Ebben szerepe volt az egykorú latin egyházi források által eretneknek, az utókor által pedig bogumilnek nevezett helyi ellenállásnak: ők a latin egyházi terjeszkedésben a magyar expanziót látták, amelyet elutasítottak, és a szláv pogány, latin, valamint görög keresztény, illetve különböző eretnek tanok egyvelegéből sajátos hitvilágot alakítottak. Az 1230-as években magyarországi domonkosok érkeztek a tartományba, ám mivel ők nem érték el jelentős eredményeket, az 1340-es évektől Boszniába érkező ferencesek vették át a helyüket. A középkori Boszniában a ferences rend – annak is a szigorúbb obszerváns ága – képviselte a latin egyházat, a ferences kolostorok (legjelentősebbek: Fojnica, Kraljeva Sutjeska, Visoko) a kultúra és az írásbeliség központjai lettek.

Kotromanić Tvrtko 1377-ben (a Kotromanics Erzsébet magyar királyné unokatestvére) királyi koronát kapott. 1391-ig tartó uralkodása alatt élte Bosznia virágkorát. 1448-ban a déli, zahumljei területeket Stjepan Vukčić Kosač Hum nagyvajdájaként Mostar központtal egyesítette, és felvette a hercegi címet: innen ered a Hercegovina elnevezése. A középkori Hercegovinát és Boszniát 1460-ban elfoglalták az oszmánok. Északi területein Mátyás király előretolt helyőrségként országa déli határainak védelmére még megszervezte a Jajcai és Szeberniki bánságokat, 1527-ben viszont ezek is az Gázi Huszrev bég oszmán seregeinek kezére kerültek.

A XIX. század második feléig tartó oszmán uralom alatt a terület dinamikusan fejlődött: Gázi Huszrev jelentős fejlesztéseket vitt végbe, terjesztette az oszmán kultúrát és a vallást, valamint felvirágoztatta Szarajevó városát (a mai főváros helyén valószínűleg létezett a középkorban is kisebb település, ennek azonosítása azonban mindaddig sikertelen volt).

¹ Bosznia történetére bővebben lásd *Ternováczi Bálint*: A boszniai latin püspökség története 1344-ig. In: *Micae Medievales V. Fıatal történetészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Fábıán Laura, Gál Judit, Haraszi Szabó Péter, Uhrin Dorottya. Bp. 2016. 215–228.; Noel Malcolm: *Bosnia: A short History*. New York, 1996.; Kőbányai János: *Balkáni krónika. Szarajevói jelentés, háborúban és békében*. Bp. 1998.

Bosznia területén ezekben az időkben gyökerezett meg a három vallás jelenléte: a keleti területeket ortodox (saját nyelvükön pravoszláv) szerbek lakták, akik Bosznia elesése előtt kerestek itt menedéket, miután a középkori Szerb Királyság 1389-ben vereséget szenvedett a rigómezei (koszovói) csatában. Délen, Hercegovina területén – közel az ekkor Ragusa (Dubrovnik) uralta dalmát tengermellékhez – jelentős számban éltek katolikusok. Az ország lakóinak nagy része pedig – elkerülve a keresztényekre kiszabott jelentős oszmán terheket – felvette az iszlám vallást: bár ők a XVI. század végén még csak saját sorsukon kívántak javítani, a XVII. századtól kezdve már etnikailag is elkülönültek a katolikus és pravoszláv népességtől, jóllehet a nyelvi különbségek nem voltak számottevőek. Említést érdemel még Szarajevó zsidó vallási közössége: a XVI. század elején a Spanyolországból elűzött szefárd zsidók jelentős számban Szarajevóban találtak menedéket, így a város négyvallású lett, Itt élt ekkor a Balkán legnagyobb izraelita közössége, amely az 1940-es évek elején a Boszniát megszálló horvát usztasák által megszervezett holokauszt áldozata lett.

A XIX. század elején elindult nemzeti ébredés során Bosznia katolikusai a horvát, ortodox lakói pedig a szerb nemzet mögé sorakoztak fel. A muszlim vallású népesség ekkor még nem alkotott önálló nemzetiséget, a korszakban az oszmán jelenlét már hanyatlott a térségben. A berlini kongresszus 1878-ban Boszniát az Osztrák-Magyar Monarchiának ítélte meg. A korszakban jelentős iparosodás zajlott, fellendült a gazdaság, az oktatási rendszer, a Monarchia megkísérelte ráerőltetni a 400 évig oszmán uralom alatt élő tartományra saját állam- és közigazgatási rendszerét. Nyugati mintára szecessziós, klasszicista és moriszkó stílusú épületek emelkedtek Szarajevóban és az ország más nagyobb városában, a katolikus és az ortodox – sőt az evangélikus! – egyházak jelentős támogatást kaptak.

A Monarchia 1908-ban Bosznia teljes beolvasztása, annexiója mellett döntött. Ez csak olaj volt a tűzre a monarchiával teljesen ellenséges, boszniai horvát, de főleg szerb nacionalisták számára, akik a szomszédos Szerb Királyság azon vízióját hirdették, miszerint a délszlávoknak közös államban kell élniük. A puskaporos hangulat 1914. június 28-án robbant: Gavrilo Princip szerb nacionalista Szarajevóban lelőtte a Latin hídon éppen áthaladó Ferenc Ferdinánd osztrák-magyar trónörökösét és feleségét, Chotek Zsófiát. Ezt ürügyként használva egy hónappal később az Osztrák-Magyar Monarchia elküldte Belgrádba hadüzenetét, amivel kezdetét vette az első világháború.

Bosznia területét az első világháborús harcok nem érintették. Az osztrák-magyar hadsereg állomásozott itt és indította a Szerbia és Montenegró elleni hadműveleteket. Boszniai férfiak jelentős számban voltak jelen a császári és királyi hadseregben, különösen az olasz frontokon. A Monarchia részéről vesztes háború után Bosznia-Hercegovina 1918-ban

I. Karađorđević Péter szerb király vezetésével létrejött Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett Macedónia, Montenegró, Horvátország, Dalmácia, a szlovénok által lakott területek a Magyarországtól elcsatolt részekkel együtt. A muszlim vallású boszniaiakat – bár számukat tekintve többen voltak, mint a montenegróiak és szlovének együttevén – nem ismerték el önálló nemzetiségként. A nemzeti ellentétek mellett számos oka volt annak, hogy az 1918-ban létrehozott állam képtelen volt normálisan működni. Elég csak arra gondolni, hogy mekkora gazdasági, kulturális, vallási, közigazgatási ellentétek lehettek 1918 előtt az osztrák örökös tartományokhoz tartozó szlovén területek és Macedónia között, amely éppen csak felszabadulva az ötszáz éves oszmán uralom alól, az 1912–13-as két Balkán-háború után került a – Bulgáriával szemben felülemelkedő – Szerb Királysághoz. Hasonlóképpen a magyar anyaországhoz tartozó Bácska és az ötszáz évig elszigetelt kis fejedelemségként élő, átjárhatatlan hegyekkel tagolt, gyér lakosságú Montenegró között hatalmas különbségek voltak. Mindezek mellett a politikai és gazdasági (valamint a katolikus horvátokkal és szlovénokkal, muszlim bosnyákokkal szemben az ortodox) jelentős szerb túlsúly volt érzékelhető, a nemzetiségek sérelmezték, hogy a szerbiai fővárosból a szerb királyi dinasztia diktál.

Karađorđević Sándor király a helyzetet úgy kívánta megoldani, hogy 1929. január 6-án bevezette a diktatúrát, az ország nevét – remélve, hogy ezzel eltörli a nemzetek közötti feszültséget – Jugoszláv (délszláv) Királyságra változtatta, és teljesen új közigazgatási beosztást hozott létre, figyelmen kívül hagyva a nemzeti és történeti hagyományokat. Országát bánóságokra osztotta. Bosznia-Hercegovina területe négy bánóságot foglalt magába:

- a Kelet-Boszniát és Északnyugat-Szerbiát magába foglaló Drinai Bánóságot (Drinska Banovina) Szarajevó központtal
- a Kelet-Hercegovinát, Délkelet-Szerbiát és Montenegrót magába foglaló Zetai Bánóságot (Zetska Banovina) Cetinje központtal
- az Észak-Dalmáciát és Északnyugat-Hercegovinát magába foglaló Tengermelléki Bánóságot (Primorska Banovina) Split központtal
- az Északnyugat-Boszniát magába foglaló Verbászi (Orbászi) Bánóságot (Vrbaska Banovina) Banja Luka központtal.

Sándor király 1931-ben – nyugati nyomásra – alkotmányt adományozott az országának, ezt a délszláv történetírásban „oktrojált alkotmánynak” nevezik. Ezek az intézkedések viszont nem hozták meg a várt eredményeket: különösen a horvátok és szlovének értelmezték ezeket a lépéseket a nagyszerb törekvések diadalaként.

Horvát és macedón merénylők 1934. október 9-én Marseille-ben megölték az éppen oda látogató Sándor királyt és Louis Barthou francia külügyminisztert abban reménykedve, hogy ezzel elérik a kényszerből összetartott ország felbomlását. Sándort a trónon fia, az akkor még csak 11 éves II. Péter király követte, aki helyett a nagybátyja, Karađorđević Pál herceg által vezetett régenstanács kormányzott.

Mivel Jugoszláviától egykori szövetségesei, a britek és a franciák lassan elhidegültek, a szomszédos Romániával és Bulgáriával területi vitái voltak, a régenstanács egyre inkább a náci Németország kegyeit próbálta elnyerni. Igyekezetük nyitott ajtókra talált, Hitler számára létfontosságú volt a szárazföldi összeköttetés biztosítása a görög területekhez. Az viszont, hogy 1941. március 25-én a németbarát kormány csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, már nem volt elfogadható a jugoszláv katonai vezérkarnak: már két nappal később puccs-csal megdöntötték a kormányt, és felmondták a szerződést. Németország ezért 1941. április 10-én megtámadta Jugoszláviát, és bombázni kezdte Belgrádot és más nagyvárosokat. A Jugoszláv Királyság hamarosan darabjaira hullott, április 10-én létrejött a Független Horvát Állam (Nezavisna Država Hrvatska). Függetlenség viszont csak az ország nevében létezett, valójában német és olasz protektorátus alatt állt. Az usztasa horvát állam területén üldözte a szerbeket, zsidókat és a romákat, ezen népcsoportok likvidálására koncentrációs táborokat hozott létre, a muszlim bosnyákokat viszont iszlamizált horvátoknak tekintette, és azok katolikus egyházhoz való visszatérésén dolgozott. Bosznia területén a horvát usztasa állami és katonai szervek mellett jelentős szereppel bírtak a Josip Broz Tito vezette kommunista partizánok, akik számos terület felett megszerezték a vezetést. Soraikban döntően horvátok, de szerbek és muszlim bosnyákok is részt vettek. Emellett jelen voltak még a Draža Mihailović vezette királypárti szerb csetnikek is.

A Horvát Független Állam 1945 májusában megszűnt, Bosznia területe a Tito vezette Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, későbbi nevén 1963-tól Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija) része lett, annak 1946-os alkotmánya szerint Bosznia-Hercegovina a hat államalkotó köztársaság egyikeként Szarajevó székhellyel. A tagköztársaság Tito alatt élte virágkorát, a Szarajevói Egyetem Jugoszlávia egyik legnívósabb egyeteme lett, számos délvidéki magyar értelmiségi itt végezte el az orvosi, mérnöki tanulmányait. A korszakban virágzott a kultúra, zene- és filmművészet, az ipar. Érdekes, hogy az ateista Jugoszláviában a népszámláláskor nemzetiségként az iszlám hitű bosnyákok megjelölése – hivatalosan nem alkottak önálló nemzetiséget – muzulmán volt.

Josip Broz Tito, Jugoszlávia örökös elnöke 1980. május 4-én Ljubljánában elhunyt, ezzel eltűnt az a mágneses erő, amely a JSzSzK harmincöt éves fennállása alatt el tudta nyomni a nemzetek között oly régóta fennálló viszályt (a második világháborús események után, profán módon nevezhetnénk gyűlöletnek is). Meghatározott rotációban követték egymás 1980-tól a hat köztársaság és két autonóm tartomány (Vajdaság és Koszovó) élén álló elnökök. A 80-as évek végére Horvátország élére Franjo Tuđman, Bosznia-Hercegovina élére (a muszlim) Alija Izetbegović, Szerbia elnöki pozíciójába pedig Slobodan Milošević került, mindhárman saját népük ősi gyökereit hangoztatva kívántak nagyobb hatalmat Jugoszlávián belül, majd országuk önállóságát, a szerbek esetében pedig országuk kiterjesztését.

Bosznia-Hercegovina – követve a szlovén, horvát és macedón példát – 1992 februárjában és márciusában megtartott népszavazást követően kikiáltotta függetlenségét. A területén élő (muszlim) bosnyák, horvát és szerb lakosság között háromoldalú háború bontakozott ki: 1992. tavaszán kitört a boszniai háború, amely Európa legvéresebb fegyveres konfliktusa volt a második világháború óta. A legfőbb agresszorként az ekkor már csak szerbekből álló Jugoszláv Néphadsereg és szerb szabadcsapatok váltak hírhedté különös kegyetlenséggel elkövetett tetteikkel, de a bosnyák és horvát oldal sem riadt vissza a rémtettektől (utóbbira példa a Világörökség részét képező mostari Öreghíd felrobbantása). A fővárost, Szarajevót 1992. április 5. és 1996. február 29. között ostromolták a várost körülölelő hegyekről a szerb csapatok. A hozzávetőlegesen 97 000 ember életét követelő boszniai háborút az 1992 novemberében aláírt daytoni egyezmény zárta le.

A daytoni béke értelmében Bosznia-Hercegovinát teljesen új alapokra helyezték. Az új alkotmány szerint az ország két részre oszlik. A keleti és északkeleti, szerbek lakta részén, végig a Szerbiával közös határon és északon a Száva mentén helyezkedik el a régiókra bontott Boszniai Szerb Köztársaság, amely jelképesen Bosznia-Hercegovina 49%-át adja. Az ország középső és nyugati területein pedig létrejött a kantonokra (a horvátok a županija megnevezést használják) osztott Bosznia-Hercegovinai Föderáció, amely az összterület 51%-át teszi ki. Az ország és a két entitás fővárosa Szarajevó, a Boszniai Szerb Köztársaság *de facto* fővárosa Banja Luka. Végül e két egységtől is elkülönül a Brčkói körzet: a Száva-parti város és környéke mindkét entitáshoz tartozik, kormányzatát a helyi szervek mellett az állam és egy felügyelő személyében az Európai Unió látja el. E körzet létrehozásának oka a település stratégiai elhelyezkedéséből adódik: a Föderáció számára ez jelenti a hidat a Boszniai Szerb Köztársaságon át Szerbiába, a Boszniai Szerb Köztársaság számára pedig Brčko a kapocs északi és déli területei között.

Az állam élén három elnökből álló elnöki tanács áll, mindhárom nemzetiség négyévente választ egy-egy elnököt, akik viszont 8 havonta cserélik egymás között az elnökség elnöki székét. A nemzetiségi viszonyokat szigorúan szem előtt tartják a parlamentben is, mindig egyenlő arányban képviselve a szerbeket, horvátokat és muszlimokat. A két entitás szintén önálló vezetéssel bír.

A bosnyák nyelv

A középkori gyökerekkel bíró, a szerb és horvát nyelvvel nagyon közeli boszniai nyelv léte nagyon sok vita tárgyát képezi. A titói időkben Jugoszlávia hivatalos nyelve a szerbhorvát, a szlovén, a macedón, a magyar és az albán volt, a bosnyák nyelv a szerbhorváthoz tartozott. Az oszmán-kor alatt sok jövevényszóval gazdagodott bosnyák nyelv önállóságát a délszláv akadémiai körökben vitatják, noha helyesírásban, kiejtésben, szóhasználatban számos eltérést mutat. A bosnyák nyelv önállósága 1990 után került ismét előtérbe és lett nemzetközileg elfogadva, ezt elsősorban a boszniai muszlim, vagy muszlim gyökerű lakosság beszéli. A boszniai szerb nyelv különbözik az anyaországi szerbtől, hasonló a helyzet a boszniai horvát nyelvvel is.

Levéltárak Bosznia-Hercegovinában

Amennyiben beszéljük valamelyik délszláv nyelvet a macedontól a szerbhorváton át a szlovénig, könnyen boldogulunk a levéltári kutatásaink során, de tapasztalataim szerint a tudományos intézmények dolgozói számottevő arányban értenek németül és/vagy angolul is.

A boszniai levéltári rendszer még nagyon fiatal, a szervezeti viszonyokban az egyszerű kutató nehezen ismeri ki magát. A levéltári törvény 2001-ben született meg.² Az állam legrégebben működő, országos illetőségű levéltára a Szarajevóban, az elnöki palotában székelő Bosznia-Hercegovina Levéltára (Arhiv Bosne i Hercegovine). A két entitás is rendelkezik saját levéltárral: a Föderáció Levéltára (Arhiv Federacije) Szarajevóban, a Boszniai Szerb Köztársaság levéltára (Arhiv Republike Srpske) Banja Lukában található. Az országban különösen jelentős még a Szarajevói Történeti Levéltár (Istorijski Arhiv Sarajevo).

² A törvény szövegét lásd <http://arhivbih.gov.ba/sites/default/files/zakon.pdf>

A Föderáció minden kantonja (župája) rendelkezik önálló levéltárral a körzet székhelyén:³ Tuzlában, Bihaćon, Mostarban, Široki Brijegen, Goražden, Travnikon, illetve Brčkon.

Bosznia-Hercegovina Levéltára

Az ország első modern értelemben vett levéltárát 1947. december 12-én alapította a Bosznia-Hercegovinai Népköztársaság kormánya az 1061-es számú rendeletével, a levéltár ezért e napon ünnepli a Levéltár Napját. Gyűjtőköre a mindenkori Bosznia-Hercegovina területén működő, közfeladatot ellátó szervek által képzett iratanyagra terjed ki.

Középkori iratokat Boszniában nemcsak levéltárak őriznek, ilyen jellegű dokumentumokat találhatunk könyvtárakban, múzeumokban, illetve egyházi intézményeknél is. Bosznia-Hercegovina Levéltárában összesen három középkori oklevél van: Dabiša király 1395. április 26-án és Ostojić István Tamás király 1459 februárjában kelt diplomája, illetve Dabiša egy keltezetlen oklevele. Az 1463–1878 közötti oszmán uralom alatt keletkezett iratok a hivatalok szerint vannak rendezve, kronologikusan, tárgy szerint, viszont ezen korszak forrásainak is számos őrzőhelye van országszerte. E levéltárban az oszmán kor kutatói elsősorban a családi fondok között kutakodhatnak, ismereteim szerint húsz család iratanyaga kutatható a XVIII. századtól egészen az 1980-as évekig terjedő időszakra vonatkozóan.

Az 1878–1918 közötti időszakkal kapcsolatban már sokkal gazdagabb forrásbázissal rendelkezik az intézmény: bár a központi kormányzati szervek Bécsben voltak, a központi polgári és katonai közigazgatás fennmaradt iratait bécsi levéltárak őrzik, a helyi igazgatás, gazdasági, oktatási, igazságügyi stb. iratai itt lelhetők fel, ezek javarészt fenn is maradtak, kutathatóak. A királyság korából származó iratok már jóval nagyobb mértékben maradtak fenn, az itt őrzött források száma viszont a Bosznia Független Horvát Államhoz való csatolását követő időszakból (1941–1945) jelentősen növekszik. Bár az ország – ahogy évezredek története során szinte soha – akkor sem volt független, így a központi igazgatás által képzett dokumentumok Zágrábban maradtak, Bosznia-Hercegovina Levéltára jelentős forrásbázist őriz a boszniai partizán és csetnik ellenállásról.

Az őrzött iratanyag döntő része a titói Jugoszlávia korában keletkezett: ekkor Bosznia-Hercegovina államalkotó köztársasági rangot kapott, tehát már voltak saját kormányzati szervei a fővárosban, Szarajevóban. A föderatív Jugoszlávia központi szerveinek iratait természetesen Belgrádban őrzik. Az 1990 utáni háborúval terhelt időszakból is van itt iratanyag, viszont arányaiban még igen kevés.

³ Ezek elérhetőségeit lásd <http://www.arhivbih.gov.ba/arhivi>

A levéltár honlapja a kutatás előkészítéséhez jól használható, egy része angol nyelvre is le van fordítva, részletes információk olvashatóak az egyes fondokról, kutatási lehetőségekről. Adatbázisok vagy digitalizált állományok sajnos egyelőre nem elérhetők.

Bosznia-Hercegovina Levéltárának elérhetőségei:

Arhiv Bosne i Hercegovine

e-mail: info@arhivbih.gov.ba

cím: Reisa Džemaludina Čauševića 6, Szarajevó

honlap: <http://www.arhivbih.gov.ba/>

A Föderáció Levéltára

A levéltár 2001 után alakult, az entitás épületében foglal helyet. Szinte kizárólag a XX–XXI. század fordulóján keletkezett iratokat őriz. Honlapja nehezen használható, angolra csak néhány szegmense lett lefordítva. E levéltár iratanyagában magyar vonatkozású iratanyag nincs.

Honlapja szerint jelenleg hat fond tartozik hozzá, amely hat iratképző anyagát tartalmazza, ezek a következők:

- Branko Mikulić, az egykori Bosznia-Hercegovina Szocialista Köztársaság elnökének fondja (élt: 1928–1994)
- A Viktor Bubanj Kaszárnya és a Föderációhoz tartozó szarajevói épületek technikai dokumentációjának fondja (1954–1997)
- Szarajevói Fejlesztési Alap iratai (1996–2001)
- Sanus – Nyugdíjasok Humanitárius Szervezetének fondja (1993–2004)
- Bosznia-Hercegovinai Föderáció alelnökének fondja (1996–2004)
- A Föderáció pénzgazdálkodási iratainak fondja (1995–2001)

A Föderáció Levéltárának elérhetőségei:

Arhiv Federacije

e-mail: info@arhivfbih.gov.ba

cím: Marka Marulića 2., 71000, Szarajevó

<http://www.arhivfbih.gov.ba/index.php/bs/>

A [Boszniai] Szerb Köztársaság Levéltára

A szerb entitás levéltári rendszere nagyban eltér a föderációétól: a központi levéltár a fővárosban, Banja Lukában székel (ez 1953-ban jött létre), az entitás körzeteinek központjaiban ennek alárendelt körzeti levéltárai vannak: Dobojoban, Fočán, Trebinjeben és Zvornikban. A központi honlap jól áttekinthető, a fondjegyzékben is jól kiismerheti magát a kutató.⁴ Külön öröm a magyarországi levéltári rendszer ismerői számára, hogy a Szerb Köztársaság levéltáraiban egységes jelzéssel ellátott fondstruktúra-rendszert használnak – szemben a Föderáció archívumaiban és a Bosznia Hercegovina Levéltárában tapasztaltakkal, ahol az egyes intézmények a maguk rendszerében strukturálják irataikat. A struktúra távol áll a Magyarországon bevett rendszertől, a beosztás logikája viszont hasonló. Az általam "fondfőcsoport"-nak nevezett legnagyobb egységeket latin nagybetűvel, minden alsóbb szintet arab számokkal jeleznek, a fondok számozása pedig folytatólagos, a "fondcsoport"-ok sorrendjében, a számozás egyes "fondcsoport"-okon belül nem indul újra. A Szerb Köztársaság levéltárainak 1878–1918 közötti iratanyagában valószínűleg számos magyar vonatkozású irat rejtőzik, nem beszélve az 1878 előtti iratokról. Az iratok rendszerezése:

A "fondfőcsoport": Állami szervek, intézetek, szervezetek és más intézmények fondjai

1. Igazgatási- és közintézmények

E "fondcsoport" öt alcsoportra oszlik, követve a történeti változásokat: 1878-ig, a királyság korában, a második világháború alatt (ez tovább oszlik a megszállók és a népfelszabadítók által keletkeztetett iratokra), a szocialista Jugoszlávia és az 1992 után keletkezett iratokra.

2. Igazságszolgáltatási (bíróági) iratok

Két csoportot különböztet meg: 1945 előtt és után keletkezett dokumentumok

3. Katonai iratok

1941 előtti, második világháború alatti, 1945–1992 közötti és 1992 utáni "fondokra" osztja az iratokat.

4. Oktatási, kulturális és tudományos intézmények iratai

5. Szociális és egészségügyi intézmények iratai

6. Gazdaság- és bankügyi iratok

⁴ <http://www.arhivrs.org/Doc.aspx?subcat=22&cat=3&id=35&lang=cir>

Ide tartoznak a közlekedéssel, mezőgazdasággal, iparral, bányászattal és gazdasági társaságokkal kapcsolatos iratok is.

7. Társadalmi-politikai szervezetek, egyesületek és pártok

A fentiekhez hasonló korszakolás szerint osztja be az egyes iratképzők iratait.

8. Társaságok és egyesületek

A 7-es "fondcsoport" mellett ezen egységbe a szakmai-, diák-, sport- és kulturális szövetségek vagy egyesületek által keletkeztetett iratok tartoznak.

9. Vallási szervezetek

B "fondfőcsoport" családi és személyi fondok

10. Családi- és személyi fondok

C "fondfőcsoport" Gyűjtemények

A Szerb Köztársaság Levéltárának elérhetőségei:

Arhiv Republike Srpske

e-mail: arhivrs@inecco.net

cím: Aleja Svetog Save 1, Banja Luka 78000

honlap: <http://www.arhivrs.org/>

Szarajevói Történeti Levéltár

A szarajevói városi-történeti levéltár elődjét az osztrák-magyar kormányzat hozta létre rögtön az okkupációt követő évben, amikor 1879-ben elrendelte, hogy minden Boszniára vonatkozó, történeti vagy jogbiztosító értéke miatt fontos dokumentumot biztonságos helyen kell őrizni. Szarajevó Város 1883-as statútuma már említi a városi levéltárat, ez viszont inkább csak egy irattár volt a Városházán, ahol a közintézmények iratai mellett régebbi dokumentumokat is őriztek. A mai levéltár 1948-ban alapult, ám az elhelyezést azóta sem sikerült megoldani, a Történeti Levéltár napjainkban is több, egymástól távol eső raktárral rendelkezik, nem minden esetben megfelelően a történeti értékű iratok megőrzésével szemben támasztott általános elvárásoknak.

A levéltári anyag rendkívül színes és gazdag, a középkorral és a kora újkorral foglalkozó magyar kutató itt kedvére találhat felhasználható forrásokat – ám ezek elolvasásához nem árt,

ha ismeri az oszmán nyelvet és paleográfiát. A honlapon az egyes "fondcsoport"-okra kattintva azok részletes leírását olvashatjuk: rövid ismertető, évkör, terjedelem. A város történeti levéltárában őrzött iratok struktúrája:⁵

1. Keleti (oszmán-török) nyelveken írott gyűjtemények és fondok

A legkülönbözőbb oszmán-kori források 1461-től egészen 1914-ig: katonai, vallási iratok, adójegyzékek, defterek, oszmán nyelvű nyomtatott könyvek, valamint számos családi fond található e fondcsoportban.

2. Közigazgatás fondjai

A város és városrészei igazgatásának dokumentumai 1878-tól a XX. század végéig.

3. Bíróságok fondjai

E "fondcsoport" tartalmazza Szarajevó, sőt Bosznia-Hercegovina (valamint Dubrovnik, egykori nevén Ragusa) katonai bírósági iratait az 1878–1918 közötti időszakra vonatkozóan, illetve a szarajevói és környéki polgári bíróságok iratait.

4. Oktatási-, tudományos és kulturális intézmények fondjai

5. Egészségügyi és szociálpolitikai intézmények fondjai

6. Gazdasági intézmények fondjai

7. Társadalmi-politikai szervezetek fondjai

8. Családi és személyi fondok

Jelenleg összesen ötven, többségében szarajevói, vagy szarajevói kötődésű család iratanyagát tartalmazza.

9. Gyűjtemények fondja

Plakátok, fotók, térkép- és tervanyag, nyomatok, reprodukciók és rajzok, postai bélyegek tartoznak ide.

A Szarajevói Történeti Levéltár elérhetőségei:

[Historijski Arhiv Sarajevo](#)

e-mail: has@arhivsa.ba

cím: Alipašina 19., 71000 Sarajevo

honlap: <http://www.arhivsa.ba/wordpress/>

⁵ http://www.arhivsa.ba/wordpress/?page_id=270

Egyéb levéltárak, iratőrzők

A katolikus egyház rendelkezik levéltárral Szarajevóban (a vrhobosnai érsekség gondozásában), ám ez inkább irattárként funkcionál. Bár őriznek 1878-tól keletkezett iratokat, az iratanyag döntő része a XX. század második felében, sőt 1995 után keletkezett. Sokkal több kincset rejtnek a vidéki, ősi ferences rendházak könyvtárai. Az ott történő kutatás nehézkes, személyes ismeretséget igényel, viszont jelentős eredménnyel zárulhat. A ferences rendházakban őrzött, magyar szempontból jelentős iratanyag feltérképezése folyamatban van.

A szerb ortodox egyházhoz tartozó boszniai ortodoxok is jelentős iratanyagot őriznek. A boszniai pravoszlávok érseki (mitropolija) központja Szarajevóban van, ehhez négy püspökség (eparhija) tartozik. Az iratanyagukban való kutatás személyes kapcsolatfelvétel után lehetséges.

Magyar kutatók számára talán a legkevésbé jelentős, a teljesség igényére hivatkozva mégis említést érdemel a muszlim közösség történeti iratainak megemlítése. Történeti jelentőségű muszlim vallási iratanyagot őriz a Szarajevóban újonnan felépített Gazi Husrev bég könyvtára: itt – elsősorban oszmán – kéziratosokat, Boszniában nyomott sajtótermékeket (a legkorábbi időktől kezdve), fotókat kutathatunk, illetve itt őrzik a boszniai iszlám közösség levéltárát is.⁶

⁶ <http://www.ghb.ba/>